

بررسی میزان پایبندی مذهبی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار

دکتر مهرداد نوابخش^۱، دکتر حمید پور یوسفی^۲، مژگان میر آخوری^۳

چکیده

هدف از نگارش مقاله حاضر بررسی میزان پایبندی مذهبی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار می باشد در تعیین چارچوب نظری از نظریه‌های کارکردی دین با نظریه‌های دانیل بیتس، پیتز برگر و اودا استفاده کرده و از نظریات دیگر نظریه پردازان کارکردی دین به علاوه نظریه مارکس و وبر بهره بردیم.

روش تحقیق به کار برده شده در این تحقیق، روش اسنادی و پیمایشی و با ابزار پرسشنامه است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آزمون‌های آماری F و $Anova$ و کای اسکواتر استفاده شد. متغیرهای مستقل تحقیق: جنس، گروه علمی، میزان پایبندی دینی والدین و پایگاه اقتصادی و اجتماعی و متغیر وابسته میزان پایبندی مذهبی دانشجویان است. حجم نمونه تحقیق ۲۵۰ نفر است که با استفاده از فرمول کوکران به دست آمده است. نتایج حاصل از این تحقیق نشان داد:

رابطه معنی دار بین جنسیت دانشجویان، بین پایگاه اقتصادی-اجتماعی دانشجویان، بین میزان پایبندی دینی والدین دانشجویان و بین میزان بهادادن دانشگاه به مراسم عبادی با میزان پایبندی مذهبی دانشجویان تایید شد

کلید واژه: مذهب، پایبندی مذهبی، دانشجویان، پایگاه اقتصادی-اجتماعی

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۸/۱۱/۱۶

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۸/۹/۸

^۱ دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران (نویسنده عهده دار مکاتبات) mehrdad_navabakhsh@yahoo.com

^۲ استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال

^۳ دانشجوی کارشناسی ارشد جامعه شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک

مقدمه

دین و مذهب یکی از اساسی ترین و مهمترین نهادهایی است که جامعه بشری به خود دیده است، به طوری که هیچ گاه بشر خارج از این پدیده زیست نکرده و دامن از آن بر نکشیده است . به نظر یونگ ریشه کلمه دین در زبان لاتین معلوم می شود. معنی آن عبارتست از «تفکر از روی وجدان و یا کمال توجه»^۱ درباره آن چیزی است که رودلف اتو^۲ آنرا شیئی قدسی و نورانی دانسته. کیفیت قدسی و نورانی – علتش هر چه باشد حالتی است که به انسان دست می دهد، بی آنکه اراده او در آن دخیل باشد. کیفیت قدسی و نورانی عبارت است از خاصیت چیزی که به چشم دیده می شود یا اثر یک وجود حاضر ولی نادیدنی بزعم یونگ «دین حالتی خاص از روح انسان است که بر طبق معنی اصلی کلمه دین در زبان لاتین^۳ می توان آن را به این عبارت تعریف کرد. دین عبارتست از حالت مراقبت و تذکر و توجه دقیق به بعضی از عوامل موثر که بشر عنوان «قدرت قاهره» را به آن اطلاق می کند و آنها را به صورت ارواح، شیاطین، خدایان، قوانین، صور مثالی، کمال مطلوب و غیره تجسم می کند» (یونگ، ۱۳۸۲: ۵-۴).

او تصریح می کند که منظور از استعمال کلمه دین، اعتقاد به مسلک معینی را در نظر ندارد. اما هر مسلکی در اصل از یک طرف به احساس مستقیم کیفیت قدسی و نورانی متکی است و از طرف دیگر به ایمان یعنی وفاداری به اعتماد و تاثیر عوامل قدسی و نورانی و تغییراتی که در وجدان انسان از آن تأثیر حاصل می شود. تغییر حالتی که در آن پولس رسول پیدا شد مثال بارزی از این نکته است بنابراین می توان گفت که اصطلاح دین معرف حالت خاص وجدانی است که بر اثر درک کیفیت قدسی و نور آن تغییر یافته باشد. به این ترتیب به نظر یونگ تجربه دینی خصلتاً نوع ویژه ای از تجربه عاطفی است و به معنی تسلیم در برابر یک قدرت برتر است. خواه این قدرت خدا نامیده شود، خواه ناخودآگاه، بدون شک این کیفیت مربوط به نوعی خاص از تجربه دینی است (همان، ۱۳۸۲: ۶).

همه انسانها، حتی در دوران کودکی و تا آخرین لحظات زندگی خود، در پی شناخت خدا، دنیا، قیامت و مسایل دینی دیگر است. برخی سوالات، همیشه فکر و ذهن انسانها را به خود مشغول کرده است اینکه از کجا آمده است؟ به کجا می رود؟ خدا کیست؟ دنیا چگونه به وجود آمده است و....

گرایش به دین و دینداری در بین نوجوانان و جوانان عمیق می شود. افراد پس از طی دوره کودکی

بررسی میزان پایبندی مذهبی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار..... ۶۳

و رسیدن به مرحله‌ای که در آن از لحاظ فکری عمیق‌تر می‌شوند و مسایل مختلف معنوی گستره ذهن آنان را در بر می‌گیرد و در پی یافتن پاسخ برای سوالات گسترده خود هستند. توجه به سوالات مختلف نوجوانان و یافتن پاسخی مناسب برای آنها از این جهت دارای اهمیت است که اگر نوجوانان جوابی مناسب برای سوالات خود نیابند، از دین زده شده و شاید به کجروی‌های دینی گرایش یابند. اما اگر به سوالات دینی نوجوانان پاسخ صحیحی و مناسبی داده شود، دین در پیکره زندگی افراد جای مناسبی می‌یابد.

طرح مساله

ویل دورانت می‌نویسد دین به اندازه‌ای غنی و فراگیر و پیچیده است که جنبه‌های متفاوت و مختلف آن، برای دیدگاه‌ها و نگرش‌های مختلف به گونه‌ای جلوه می‌کند، به اعتقاد او آنچه مهم است این است که هیچ دوره‌ای در تاریخ بشری خالی از مذهب و اعتقادات دینی نبوده است. هیچ جامعه شناخته شده‌ای در طول تاریخ بدون دین نبوده است (دورکیم، ۱۳۸۳: ۳۲۹). در طول ادوار مختلف تاریخ و در جوامع متفاوت، ادیان به اشکال مختلف وجود داشته‌اند. در این میان، دین در جامعه ایران نیز از جایگاهی خاص برخوردار بوده و هست. در طول تاریخ، ایران همیشه جامعه‌ای دینی بوده و دین در آن همه‌گیر بوده است، به گونه‌ای که غالب اوقات دین فرانهادی بوده که سایر اجزاء جامعه را تحت الشعاع خود قرار می‌داده است (کاظمی و فرجی، ۱۳۸۱).

با توجه به تحقیقات انجام شده می‌بینیم در سال‌های پس از جنگ و دهه اخیر از گرایش‌ها و تمایلات مذهبی مردم در مقایسه با اوایل انقلاب کاسته شده است که عوامل مختلفی چون فقر، فشار مالی، تغییر نظام ارزش‌های جامعه از طریق پرورش نیازهای مادی و دنیوی با تبلیغات گسترده و گسترش روزافزون برنامه‌های جذاب مختلف فرهنگسراها، فیلم‌ها و سریال‌های تلویزیونی و ویدئویی، آموزش ناصحیح محتوای مذهبی، ضعف دارندگان نقش هدایت یا روحانیت و روش‌های ارائه دین از سوی این نهاد باعث تضعیف دین گردیده است (رفع پور، ۱۳۸۰). اما این تأثیر در بین همه اقشار جامعه به یک اندازه نیست حتی این تغییرات در کشورهای مختلف با هم متفاوت می‌باشد. «مطابق آمارهایی که جامعه شناسان به دست آورده‌اند، درس خوانده‌ها کمتر از مردم عادی به دین راغب‌اند و در شهرهای بزرگ صنعتی کمتر از روستاها و شهرهای کوچک پیرو دین وجود دارد.

آن چه مهم است توجه به این نکته است که در طی این سالها، اغلب نوجوانان و جوانان خصلت

اطاعت کورکورانه از عقاید و آموخته‌های خود را از دست می‌دهند. آنان در این سن به دنبال نوعی معنی و وظیفه برای زندگی خود می‌باشد. در این سنین نوجوانان و جوانان دچار نوعی شک مذهبی می‌شوند. روحیه کنجکاو و حقیقت طلب جوان دوست دارد، هر چه راتا به آن روز برایش تلقین شده به دیده تردید بنگرد. در اصول اعتقادی والدین و اطرافیان از جمله: وجود خدا، پیامبر، بهشت و ... شک می‌کند. دوست دارد خودش از طریق آگاهی و شناخت صحیح به این‌ها برسد. حال اگر شرایط برای جامعه پذیری و آموزش‌های مذهبی از هر نظر آماده باشد، احتمال گرایش به این ارزش‌ها در وی بیشتر می‌شود، در غیر این صورت جوان هر روز بیشتر از قبل با این مسایل فاصله خواهد گرفت.

شریعتی در زمینه رویگردانی جوانان از دین می‌نویسد: «نیاز این نسل و کیفیت ترقی و تفکر این نسل شناخته شده نیست. نسلی که با مدرن ترین اندیشه‌های امروز کم و بیش آشنا است و مکتب‌های فلسفی از هر طرف به مغزش هجوم می‌آورد، نمی‌تواند در حد یک مذهب ارثی تقلیدی و تعبدی پایین بیاید .... این که به نظر می‌رسد مبانی اعتقادی و ایمان مذهبی نسل جدید سست تر شده، نه به خاطر این است که اصولاً روح این نسل، روح لامذهبی و بیگانه با مذهب است بلکه به عکس، امروز بیش از پیش از هر وقت دیگر، نیاز به معنویت در نسل جوان حتی در کشور ما احساس می‌شود. متأسفانه به این نیاز جواب کافی داده نمی‌شود و در نتیجه خلاء ناشی از آن موجب آوارگی و پریشانی و رنج بیشتر این نسل گردیده و یا با چیزهایی پر می‌شود که به فساد و تباهی منجر می‌گردد و جز این دو سرنوشت، سرنوشت دیگری ندارد» (شریعتی، ۱۳۵۶: ۳۳).

«ایران به مثابه یک کشور در حال توسعه به دلیل گذار از مرحله سنتی به مدرنیسم، به طور مستمر در حال دگرگونی ساختاری در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و مذهبی است. این دگرگونی‌ها علی‌رغم متمایزاتی که جامعه ایران از جهات متعدد با دیگر جوامع در حال گذار دارد، برنظام ارزشی آن اثر گذاشته و اگر چه تغییرات آن تدریجی است ولی به دلیل شرایط ومقتضیات زمان و ارتباطات فرا ملی شتاب فزاینده‌ای به خود گرفته است» (رفع پور، ۱۳۷۹، ص ۱۳۰).

جامعه ایران از معدود جوامعی است که دین در آن حضور فعال و پرمسئولیتی دارد. همین امر آن را در موقعیت یک آزمون بزرگ و در برابر یک تجربه تاریخی سرنوشت ساز قرار داده است. به طوری که شکست یا توفیق آن می‌تواند تأثیرات عمیق و ماندگاری بر این جامعه، برای این دین و حتی بر مسیر تحولات دنیای آینده بر جا می‌گذارد.

از طرفی بیش از نیمی از جمعیت ایران را جوانان و نوجوانان تشکیل می‌دهد. بنابراین جامعه ما جامعه‌ای است جوان و طبعاً آماده پذیرش الگوهای جدید و رفتاری. از سوی دیگر دین از طریق انتقال ارزش‌ها به نسل جوان و نوجوان، آینده هر جامعه‌ای را تحت تأثیر قرار می‌دهد و این در شرایطی است که دیگر منابع تأثیر گذار بر دل، دیده و رفتار جوانان منحصر و حتی محدود نیست. تعدد و تکثر منابع اثر گذار بر حوزه‌های شناختی و نیز حوزه‌های عاطفی، به خصوص در جامعه ما که جامعه‌ای مبتنی بر دین، متأثر و دلبسته به آن است و راه‌های عمل در آن تحت تأثیر اعتقادات دینی است، می‌تواند بر بروز بحران‌های جدی در سطوح مختلف اخلاقی منجر شود. با توجه به این که انقلاب اسلامی، بر مبنای این باور شکل گرفت که دین تمام زندگی است، زندگی این جهان و زندگی جهان واپسین. زندگی این جهان نیز تنها محدود به عبادات دانسته نشده، بلکه کلیه وجوه جمعی و نیز مادی حیات بشری را در بر گرفت.

ایران، به عنوان یک جامعه در حال گذار با مسائلی دست به گریبان است. از جمله این مسایل جوانان، بیکاری، اوضاع اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و... می‌باشد. نوجوان و جوان - با توجه به نیروی جوانی - پس از طی دوران کودکی به دین و دینداری و کسب هویت دینی می‌اندیشد و آن را می‌جوید. بنابراین بررسی علل گرایش به دین و دینداری حایز اهمیت می‌گردد، چرا که برنامه ریزی برای آینده سازان این مرز و بوم تا حدی اهمیت دارد که وجود تک تک آن‌ها.

تحقیق حاضر «مطالعه و بررسی عوامل مؤثر بر میزان پایبندی مذهبی در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار» می‌باشد. از طرفی گرایش روز افزون دانشجویان به سمت تقلید از فرهنگ‌های غربی و به خصوص تقلید از آن قسمت از فرهنگ غربی که امروزه جامعه غرب را به پوچی و بی‌هویتی و سقوط اخلاقی کشانده است و اما زرق و برق‌های آن برای جوانان که می‌توان گفت فاقد تفریحات، ورزش و برنامه‌های سالم برای گذران اوقات فراغت می‌باشند، جاذب بوده و نیاز خود و خلاء ایجاد شده را در تقلید از جنبه‌های مبتذل فرهنگی که در جامعه ما به سرعت شیوع یافته تا جوانان و نوجوانان ما را از داشتن فکر و اندیشه سالم و باز دور دارد، می‌داند و نتیجه‌ی فاصله گرفتن این گروه از دین و ارزش‌های دینی می‌باشد. و برخوردهای غیر اصولی و نادرست در جامعه به شکاف موجود بین جوانان و دین دامن می‌زند.

هدف اصلی تحقیق

تبیین عوامل مؤثر بر میزان پایبندی مذهبی دانشجویان

اهداف فرعی

-تبیین رابطه پایگاه اقتصادی-اجتماعی و میزان پابندی مذهبی در بین دانشجویان.

-بررسی رابطه جنسیت و میزان پابندی مذهبی دانشجویان

-بررسی رابطه گروه علمی و میزان پابندی مذهبی دانشجویان

ادبیات تحقیق

تحقیقات خارجی

یکی از نخستین پژوهشهایی که به منظور سنجش آداب و اعمال دینی انجام شد کار گابریل لوبرا^۴ بود. وی در پرسشنامه ای که در سال ۱۹۳۱ م. انتشار داد. در پی آن بود که از طریق سنجش اعمال دینی فرانسویان، دلایل تاریخی وضعیت موجود مذهب کاتولیک را بیاید و نسبت به (دین توده مردم) و (دین تجربه شده در نزد مردم) شناخت حاصل کند. لوبرا، یک سنخ شناسی چهارگانه ارائه داد که عبارت بود از:

۱- بیگانگان به زندگی کلیسایی (یا مخالفین)

۲- موافقین یا پیروان فصلی کلیسا (که برای امور خاص به کلیسا می روند)

۳- پیروان مرتب و منظم کلیسا که هر هفته ای برای اعتراف به گناهان به کلیسا می روند.

۴- مؤمنین متعهد (یعنی فعالان و متعصبان دینی) « (ویل، ۱۳۷۷: ۶۰-۶۲)

«کارهای لوبرا، افق جدیدی را به روی محققان گشود و از آن پس، تحقیقات متعددی هم در فرانسه و هم در سایر کشورهای اروپایی به ویژه پس از جنگ دوم جهانی شکل گرفت و محققان زیادی با الهام گرفتن از وی در این زمینه به تحقیق پرداختند. در فرانسه تحقیقات جغرافیایی شکل گرفت و محققان به تنظیم اطلس آداب دینی کاتولیکهای، فرانسه، همت گماشتند و کسانی چون ژان رمی^۵ از مناطق فرهنگی سخن به میان آوردند.

این پژوهشها عمل و رفتار مذهبی را به عنوان متغیری که به عوامل جغرافیایی، اجتماعی و تاریخی وابسته است به حساب می آورد. کلیسا که در سیر تحول جامعه غربی به از دست دادن نفوذ خود، آگاه بوده نیز با انجام این پژوهشها موافق بود. پس از فرانسه در بلژیک توسط ژان رمی و لیلیان وایه^۶، پژوهش جامعه شناسی ژست و حرکت دینی: تحلیل رفتار الهی در بلژیک، انتشار یافت و در ایتالیا بورگلاس^۷ رفتار درونی ایتالیایی ها را منتشر نمود. همچنین از طرف دانشگاه کاتولیکی لوون^۸ و اطرافیان، کشیش هوتاژ^۹ کوشش های مهمی در این زمینه صورت گرفت که آثاری چون

بررسی میزان پایبندی مذهبی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار.....۶۷

وجوه جامعه‌شناسی کاتولیک در امریکا و زندگی شهری و نهادهای مذهبی و محیط شهری و جامعه صنعتی از آن جمله‌اند.

هوتار بیشتر رابطه دین و توسعه را در چارچوب نگرش مارکسیستی بررسی کرد و فعالیتهای خود را در امریکای لاتین و آسیا گسترش داد.

به جز تحقیق بر روی مذهب کاتولیک، پژوهش بر روی سایر جناحهای مذهبی نیز در گروه جامعه‌شناسی ادیان فرانسه انجام گرفت. بررسی رفتارهای ناسازگارانه فرقه‌ای، عقاید منجی‌گرانه، پژوهش در مورد مفهوم تقدیس، دین مردمی و نحوه پدید آمدن روحیات دینوی و تحقیق در مورد فرقه‌های پروتستان از جمله کارهایی است که انجام شده است» (ویل، ۱۳۷۷: ۶۴ - ۷۰).

«با انجام پژوهش بر روی اعمال و آداب دینی، انجام وظایف و اعمال دینی به عنوان یکی از معیارهای سنجش دینداری مورد توجه قرار گرفت و افراد از نظر درجه و میزان به جای آوردن اعمال دینی توسط محققان طبقه بندی شدند. از سویی درستی یا نادرستی این معیارها نیز مورد ارزیابی و قضاوت قرار گرفت. و از سویی دیگر، کوششهایی به منظور تعیین ابعاد و نیز معیارهایی برای سنجش دینداری صورت گرفت از جمله این تلاشها می‌توان، از کار چارلز گلاک نام برد. وی در سال ۱۹۶۲ برای دین، پنج بعد مشخص کرد که براساس آن دینداری مورد سنجش قرار گیرد که عبارت بود از بعد تجربی، بعد آیین‌گرایانه، بعد ایدئولوژیک، بعد عقلانی و بعد پیامدی. در کنار پژوهشهایی که به بعضی از آنها اشاره شد، سازمانها و مؤسسه‌هایی نیز پدید آمدند که به تحقیقات دینی پرداختند.

«فرانسیس و کارتر^۱ تحقیقی بر روی دانش آموزان در مدارس دینی و غیر دینی انگلستان در سال ۱۹۸۰ انجام داده‌اند. نتایج تحقیق حاکی از همبستگی مثبت (۴۹ درصد بین رفتار مذهبی والدین و فرزندانشان است.

«در پژوهشی که به کوشش کیهان موتلو در مورد عقاید مذهبی جوانان ترکیه صورت گرفت، عنوان شده است که جامعه‌پذیری مذهبی در بین جوانان ترکیه افزایش یافته است. این بررسی که بر روی نمونه ۱۰۹۹ نفری در سال ۱۹۷۸ با جمعیت ۵۳۶ و در سال ۱۹۹۱ با جمعیت ۵۶۳ صورت گرفته، نشان می‌دهد میزان موافقت با گویه‌های مطرح شده که در مورد اعتقادات مذهبی و اخلاقیات بوده، در سال ۱۹۷۸، ۵۲ درصد بوده، در حالیکه این میزان در سال ۱۹۹۱ به ۶۷ درصد رسیده است. ...

همچنین یافته های تحقیق نشان می دهد که ارتباط مستقیمی بین اعتقاد به خدا و خوشبختی، مسلمان بودن و پوشیدن روسری، مسلمان خوب بودن و شخص درستکار بودن، از نظر نمونه مورد پژوهش وجود ندارد، همچنین اغلب آنها، با این گویه که فقط مسلمانان به بهشت می روند، مخالفت کرده اند و نیز اکثر آنها با این گویه که اگر انسانها درستکار باشند ولی مذهبی نباشند به بهشت می روند، موافقت کرده اند» (موتلو، ۱۳۷۲: ۷۱-۷۴).

«در تحقیق دیگر برای سنجش دینداری جوانان براساس نظریه چارلز گلاک، دواس و اینگلهارت، سه بعد اعتقادات مذهبی، بعد مناسکی و تعهد مذهبی مورد بررسی قرار گرفته است. این تحقیق به طور مشخص فرضیه معینی ندارد و هدف اصلی آن صرفاً شناسایی اعتقادات دینی بوده است. لذا از روش مطالعه پیمایشی، توصیفی استفاده شده است. بر این اساس در بعد اعتقادات مذهبی، پاسخگویان در مورد اعتقاد به خداوند، زندگی پس از مرگ و بهشت و جهنم سوال شد. پس از محاسبه آماری مشخص گردید که در این میان، دختران بیش از پسران (۹۳ و ۹۱ درصد) اظهار داشته اند که به خداوند اعتقاد دارند و تنها ۰/۱ درصد از افراد اظهار داشته اند که به خداوند اعتقاد ندارند.

در مورد اعتقاد به زندگی پس از مرگ، ۸۵ درصد از پاسخگویان به زندگی پس از مرگ اعتقاد داشته اند که در این میان نسبت پسران کمی بیش از دختران بوده است (۸۶/۴ درصد در مقابل ۸۳/۵ درصد) و در مورد اعتقاد به بهشت و جهنم (۸۴/۳ درصد) اظهار داشته اند که به بهشت و جهنم نیز اعتقاد دارند.

از ترکیب این سه شاخص بعد عقیدتی دین مشخص شده است که از نمره صفر تا حداکثر نمره ۶ در نوسان بود و پس از تبدیل نمرات، اعتقادات دینی جوانان در سه سطح بی اعتقادی، اعتقاد نسبی و اعتقاد کامل تفکیک شده است. در بعد مناسکی دین، نماز به عنوان اصلی ترین شاخص انتخاب گردیده است و نمرات پاسخگویان به سه سطح تقید و پایبندی کامل به نماز، پایبندی نسبی و بدون پایبندی تبدیل گردیده است. براساس نتایج به دست آمده ۵۵/۴ درصد تقید کامل، ۲۸/۹ درصد تقید نسبی و ۱۵/۷ درصد هیچ تقیدی به نماز نداشتند.

در بعد تعهد مذهبی یا اهمیت دین در زندگی از پاسخگویان خواسته شده است که بگویند خداوند چقدر در زندگی شان اهمیت دارد و میزان اهمیت آن در یک مقیاس پانزده درجه مشخص شده است و یافته های حاصل از پژوهش حاکی از آن است که ۹۳ درصد از افراد اهمیت خدا را

بررسی میزان پایبندی مذهبی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار.....۶۹

در زندگی زیاد، ۵/۵ درصد متوسط و ۱/۵ درصد کم می‌دانستند.

در این پژوهش، دینداری از ترکیب سه مقیاس بعد عقیدتی، بعد مناسکی و تعهد دینی به دست آمده است و براساس آنها تنها اقلیت بسیار نا چیزی از پاسخگویان ۲/۶ درصد، دینداری ضعیفی داشته اند که در این میان نسبت دختران بیش از پسران است (۲/۸ درصد در برابر ۲/۴ درصد) و در مقابل ۸۳ درصد از جوانان نمونه تحقیق، دینداریشان قوی ارزیابی شده است» (طالبان، ۱۳۸۳: ۱۲۱).

تحقیقات داخلی

کاظمی و فرجی، در بررسی پژوهش‌ها و مطالعات مرتبط با موضوع دین، حدود ۱۳۵ پژوهش، مقاله، کتاب و پایان‌نامه (در سطوح کارشناسی‌ارشد و دکتری)، را ارزیابی و از مجموع آنها، تعداد ۷۳ مورد پژوهش تجربی مرتبط با موضوع دین و دین‌داری (متغیر وابسته یا متغیر مستقل آن دین - داری بوده است)، را گزارش کرده‌اند. تحقیقات مزبور، در مطالعه‌ی موضوع دین‌داری از رویه‌ی یکسانی پیروی نکرده‌اند:

«در بررسی ابعاد دین‌داری ۳۷ درصد تحقیقات صرفاً یک بعد از دین را سنجیده‌اند. غالب تحقیقاتی که به یک بعد از دین اکتفا کرده‌اند، از سنجه‌های مرتبط با مناسک دینی بهره گرفته‌اند. این در حالی است که ۲۴/۷ درصد تحقیقات، دو بعد، ۹/۶ درصد سه بعد، ۱۳/۷ درصد چهار بعد و ۵/۵ درصد پنج بعد و بیشتر در کار خود لحاظ کرده‌اند. غالب پژوهشگرانی که بیش از سه بعد را سنجیده‌اند از مدل گلاک و استارک متأثر بوده‌اند. ۹/۶ درصد تحقیقاتی که اساساً بعدی از ابعاد دین‌داری را سنجیده‌اند بیشتر پژوهش‌هایی بوده‌اند که به بررسی نگرش نسبت به دین پرداخته‌اند» (کاظمی و فرجی، ۱۳۸۵: ۲۱۷ - ۲۱۶).

در بین پژوهش‌های موجود در باب دین‌داری، برخی کوشیده‌اند، تا با بهره‌گیری از مدل چندبعدی، نسبت به سنجش دین‌داری اقدام کنند. گرچه در این خصوص برخی در راستای ارائه‌ی مدل یا مقیاس بومی و متناسب با شرایط اجتماعی ایران و آموزه‌های دین اسلام، تلاش کرده‌اند، اما، اغلب آنها از مدل‌های معروف دین‌داری، مانند مدل گلاک و استارک (۱۹۶۶)، مدل فالکنر و دی‌جانگ (۱۹۶۶) و مدل لنسکی (۱۹۶۱) ملهم‌اند. در ادامه، برخی از این تحقیقات معرفی می‌شوند. سراج زاده، در تحقیقی با عنوان «بررسی رابطه‌ی دین‌داری و بزهکاری دانش‌آموزان دبیرستان‌های تهران»، آثار پای‌بندی به دین را بر گرایش به بزهکاری مطالعه کرده است. وی در این تحقیق، برای سنجش تجربی دین‌داری از مدل گلاک و استارک بهره گرفته است؛ البته در این

میان کوشیده است تا در حد امکان با اعمال پاره‌ای اصلاحات، به ویژه در شاخص‌ها و گویه‌ها، مدل مذکور را بر دین اسلام منطبق کند. یافته‌های کلی تحقیق، نشانگر التزام دینی نسبتاً بالای دانش‌آموزان مورد مطالعه است، به طوری که دین‌داری ۴/۲ درصد پایین، ۴۵/۸ درصد متوسط و ۵۰ درصد بالا می‌باشد. همچنین در جامعه‌ی ایران به رغم کشورهای غربی، گرایش دینی طبقات پایین، قویتر از طبقات بالاست (سراج‌زاده، ۱۳۷۵).

طالبان، در تحقیقی با عنوان «بررسی تجربی دین‌داری نوجوانان کشور» کوشیده است تا با ارزیابی قضاوت‌های ارائه شده در خصوص دین‌داری جوانان در سطح جامعه، میزان اعتبار علمی آنها را بررسی کند. برای این منظور، با مینا قرار دادن مدل گلاک و استارک، برای هر کدام از ابعاد پنج-گانه‌ی مدل مزبور (اعتقادات دینی، انجام مناسک دینی، تجارب دینی، پیامد دینی و دانش دینی) پنج گویه طراحی کرده است. براساس یافته‌های تحقیق، بیش از ۹۰ درصد پاسخ‌گویان با گویه‌های اعتقادی موافق بوده‌اند. همچنین، بیش از ۶۵ درصد افراد مورد مطالعه، موافقت خود با گویه‌های بعد تجربی دین‌داری را زیاد و خیلی زیاد اعلام کرده‌اند. اما، برخلاف یافته‌های فوق، تعداد پاسخ-گویانی که در پاسخ به گویه‌های مربوط به شرکت در نماز جمعه و جماعت، گزینه‌های به‌ندرت و اصلاً را انتخاب کرده‌اند، به ترتیب ۸۲/۹ و ۶۴ درصد بوده است (طالبان، ۱۳۷۹).

غیاثوند، در تحقیقی فرایند جامعه‌پذیری دینی جوانان را مطالعه کرده است. این تحقیق، با هدف بررسی وضعیت دین‌داری دانشجویان دانشگاه تهران انجام شده است. سؤال اصلی پژوهش حاضر از این قرار است: وضعیت و ابعاد دین‌داری در بین دانشجویان چگونه است؟ و عوامل و منابع مؤثر بر آن کدامند؟. وی پس از بررسی ابعاد دین از نظر واچ، دواس، کمال المنوفی و گلاک و استارک، برای سنجش وضعیت دین‌داری دانشجویان، از مدل گلاک و استارک، استفاده کرده است.

نتایج تحقیق نشان می‌دهد که خانواده، دانشگاه و دوستان تأثیر مستقیمی بر جامعه‌پذیری دینی دانشجویان دارند. همچنین ۵۶ درصد دانشجویان از دین‌داری قوی، ۲۰ درصد متوسط و ۱۹ درصد ضعیف برخوردارند. در خصوص ابعاد دین‌داری، یافته‌ها نشان دهنده‌ی پای‌بندی نسبتاً بالای دانشجویان به بعد اعتقادی و در مقابل، پای‌بندی نسبتاً ضعیف آنها به انجام مناسک دینی است. محقق، در پایان نتیجه می‌گیرد که به علت نفوذ باورها و ارزش‌های مدرن در دین و رشد نهادها و

بررسی میزان پایبندی مذهبی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار..... ۷۱

کارگزاران دینی جدید در کنار نهادهای سنتی، نوعی «بی‌شکلی دین‌ورزی» در بین دانشجویان به وجود آمده است (غیاثوند، ۱۳۸۰).

در پژوهشی که توسط محمدرضا طالبان تحت عنوان، خانواده، دانشگاه و جامعه پذیری مذهبی بر روی دانش‌آموزان دختر و پسر دبیرستان سال ۷۶-۷۷ منطقه ۵ تهران صورت گرفته، فرضیه تحقیق این بوده که دینداری نوجوانان خانواده‌های تحصیلکرده کمتر از نوجوانانی با تحصیلات کمتر و بی‌سواد است. دیگر اینکه خانواده‌های تحصیلکرده فشار کمتری به فرزندان خود برای انجام مناسک دینی می‌آورند و این فرضیات در پژوهش مورد نظر اثبات شده است همچنین در این پژوهش اشاره شده که برخی مطالعات انجام شده در ایران حکایت از همبستگی منفی بین دینداری و تحصیلات دارد (طالبان، ۱۳۷۸).

امیرملکی پژوهشی تحت عنوان، بررسی رابطه پایگاه اقتصادی-اجتماعی خانواده با گرایشهای ارزشی نوجوانان انجام داده است. فرضیه اصلی این پژوهش آن است که بین پایگاه اقتصادی-اجتماعی خانواده با ارزشهای زیبا شناختی، اقتصادی، مذهبی، علمی، سیاسی و اجتماعی نوجوانان رابطه وجود دارد. نتایج این پژوهش وجود رابطه بین پایگاه اقتصادی-اجتماعی خانواده و ارزشهای زیبا شناختی و اقتصادی نوجوانان را نشان می‌دهد. از سویی بین پایگاه اقتصادی-اجتماعی خانواده و ارزشهای مذهبی نوجوانان رابطه معکوس بود. در ضمن ارزشهای سیاسی نوجوانان برخاسته از پایگاه اقتصادی-اجتماعی متفاوت مشابه است. اما در مورد ارزشهای علمی بین نوجوانان متعلق به پایگاه اقتصادی-اجتماعی و پایین تفاوت معنادار وجود دارند. اما در مقایسه، پایگاه اقتصادی-اجتماعی بالا با متوسط، و پایین با بالا تفاوت معنادار وجود دارد.

نتیجه‌گیری کلی این تحقیق حاکی است که در جوامع صنعتی، اعضای طبقه بالا بیشتر به جنبه‌های زیبا شناختی دین علاقه مندند. میزان مشارکت آنان در فعالیتهای دینی محدود است و بیشتر زمانی به امور می‌پردازند که رسوم اجتماعی اقتضا می‌کند. در مقابل، اعضای طبقه متوسط به واکنش نشان دادن در برابر جاذبه‌های دینی بر مبنای عقلانی و اخلاقی گرایش دارند و طبقات پایین‌تر واکنش احساسی و بنیادگرایانه (ملکی، ۱۳۷۵).

در تحقیقی که در سال ۱۳۵۴ در ۲۳ شهر و ۵۲ روستای کشور از استانهای مختلف صورت گرفته است، نتایج زیر بدست آمده است: هر قدر میزان سواد و سطح درآمد خانواری که فرد در آن زندگی می‌کند، افزایش یابد از شدت گرایش به نماز کاسته می‌شود: همچنین ۲٪ از بی‌سوادان و

۲۵٪ از افرادی که تحصیلات عالی دارند، روزه نمی‌گیرند از طرفی افراد کم سواد، بیشتر از افراد با سواد، امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند و به طور کلی، اعتقاد رایج بر این بود که میزان توجه به امور دینی در سابق بیشتر بوده است. نکته قابل توجه این است که کسانی که کمتر به رفتارهای مذهبی گرایش دارند بر این عقیده، بیشتر تاکید دارند. همچنین ۷۵ درصد جامعه با حجاب موافق بودند (محسنی، ۱۳۷۵).

چهارچوب نظری تحقیق

نظریه کارکردی

«تعلق خاطر اصلی پژوهشگران جامعه‌شناسی در مورد دین، کارکرد آن در جوامع انسانی است و اصطلاح «کارکرد» به سهم دین یا هر نهاد دیگری در ابقاء جوامع انسانی و تعلقات آن راجع است» (افروغ، ۱۳۷۳: ۱۰۷).

«از زمان دور کیم تا به امروزه بسیاری از مؤلفان نظر او را مبتنی بر این که «کارکرد اجتماعی» دین حمایت و حفظ حیات و جریان حرکت جامعه است، مورد تأیید قرار داده اند» (توسلی، ۱۳۸۰، ص ۱۰۳). «استنلی اتینز بیان می‌کند که کارکرد و پیامد مهم دین برای گروهی که از میراث و عقاید مشابهی برخوردارند، وحدت است. تمامی مؤمنان، چه آنان که به پایگاه اجتماعی بالا تعلق دارند و چه پایین، جوان یا پیر، از طریق اشتراک در عقاید دینی با یکدیگر متحد می‌شوند و با این ارزشهای مشترکی که باید محترم شمرده شود، گناهایی که باید از آنان اجتناب شود و نمادها و شعائری که لازم است حفظ شوند، انسجام می‌یابند» (افروغ، ۱۳۷۳: ۱۰۷).

«دانیل بیتس در زمینه کارکرد دین خاطر نشان می‌سازد که عقاید دینی، اسطوره‌ها، جهان بینی‌ها، مراسم و مناسک در درک ما از زمان و مکان، دید ما از رفتار خود و دیگران و مفهوم سازیهایمان از دنیا آن طور که هست و آن طور که باید باشد، اساسی است.

دین و جهان بینی نه تنها مدلی از دنیا، بلکه برای دنیا، طرحی برای وضع مطلوب آن ارائه می‌کند. لذا دین، غالباً هدایتگر رفتار است، از روابط خانوادگی گرفته تا ایدئولوژی احزاب غالب. بیتس، کارکرد مراسم و مناسک دینی را تقویت حس همبستگی گروهی می‌داند و بر این عقیده است که وفاقی حول سه محور در مورد کارکرد دین وجود دارد:

- ۱- توضیح پاسخ به سوالات اساسی در مورد منشأ عالم، نوع انسان، معنای زندگی و مرگ.
- ۲- اعتبار بخشیدن به نظم اخلاقی و اجتماعی موجود.
- ۳- انضباط روانشناختی و غیره با رنجها و ناامیدی‌ها و نامطلوبها که به طور اجتناب ناپذیر در

زندگی رخ می‌دهند (افروغ، ۱۳۷۳: ۱۰۸).

«دیوید درسلر^{۱۱}، کارکرد دین را حفظ و ثبات عقاید فرهنگی در مورد نیازهایی می‌داند که مقدس و ماوراء الطبیعی در نظر گرفته شده‌اند. این امور راهنمای رفتار اخلاقی افراد شده و رفتارهای نمادین را که در هماهنگی با عقاید ماوراء الطبیعی است، توصیه می‌کند. او معتقد است که دین نیز مانند سایر نهادهای اجتماعی، نیازهای افراد خاصی را تأمین می‌کند و هیچ نهادی بدون این کارکرد دوام نخواهد یافت.

او کارکردهای دین را به دو دسته کارکردهای روانشناختی و اجتماعی تقسیم می‌کند. کارکردهای روانشناختی دین را به صورت زیر معرفی می‌کند:

۱- کارکرد دین به عنوان وجدان، که نوعی کنترل شخص است.

۲- کمک به توجیه وضع موجود.

۳- کمک به پذیرش نامطلوبیهایی نظیر فقر، نابرابری و مرگ

۴- احساس امنیت.

در مورد کارکردهای اجتماعی دین به امور زیر اشاره می‌کند:

۱- نقش و اهمیت دین به عنوان نیرویی در خدمت جامعه پذیری افراد جامعه.

۲- نظام دینی از نهادهای دیگر جامعه، عمدتاً به وسیله تأمین راهنماییهای برای رفتار مناسب حمایت می‌کند.

۳- نقش دین در جهت بهبود شرایط زندگی انسان معاصر.

۴- نظام دینی کارکردی در زمینه کند کردن روند تغییر اجتماعی دارد.

۵- نظام دینی می‌تواند کارکردی در جهت کند کردن یا شتاب بخشیدن به ستیز اجتماعی داشته باشد.

۶- دین کارکردی در جهت عقلانیت و حمایت از ایدئولوژی و احساسات گروه خاصی در جامعه دارد.

۷- نظام و نهاد دینی کارکردی در جهت ایجاد همبستگی و انسجام گروهی دارد و منجر می‌شود

که افراد احساسی از تعلق و یکی بودن با دیگران داشته باشند» (افروغ، ۱۳۷۳: ۵۰۱).

ژان پل ویلم معتقد است: «هر جهان دینی با طرح دنیایی از علایم و نمادها که در معرض انواع تفسیرها و استفاده‌ها و مقررات نهادی و اجتماعی قرار می‌گیرند، از دست بنیانگذاران و انتقال

۷۴..... پژوهش نامه علوم اجتماعی ، سال سوم، شماره سوم، پاییز ۱۳۸۸

دهندگان خاص (نظیر نهادها، اجتماعات و غیره) به وجود می آورد، بلکه همچنین به تعریف یک جهان ذهنی و فکری می پردازد تا از آن طریق، افراد و اجتماعات، در جامعه ای معین، تصور خاصی از انسان و جهان را تجربه و بیان کنند» (ویلیم، ۱۳۷۷: ۱۷۷ - ۱۷۸).

«اودا در زمینه گرایشات دینی و قشر بندی اجتماعی می نویسد: شرایط زندگی بر گرایشات دینی انسانها اثر می گذارد و شرایط زندگی نیز به طور قابل توجهی با واقعیات قشر بندی در تمام جوامع مرتبط است» (افروغ، ۱۳۷۳: ۱۱۴ - ۱۱۵).

«از نظر مانهایم نیز گرایشات فکری طبقات مختلف با یکدیگر متفاوت است او پایگاههای اجتماعی - اقتصادی افراد را به دو بخش عمده تقسیم می کند.

۱- پایگاه مربوط به طبقات و گروههای مسلط جامعه

۲- پایگاه مربوط به طبقات و گروههای زیر سلطه جامعه

گرایشهای فکری طبقات مسلط جامعه در قالب ایدئولوژی و گرایشهای فکری طبقات زیر سلطه در قالب اتوپیا تبیین می شود. معمولاً ایدئولوژی طبقات مسلط جامعه، گرایشهای فکری محافظ کارانه و معطوف به ثبات سیاسی را تولید می کند، در حالیکه اتوپیا برای طبقات زیر سلطه مقتضی گرایشهای فکری بدبینانه، تندرو و افراطی است که در بعد رفتاری، شورش و جنبش را فراهم می آورد» (ویلیم، ۱۳۷۷: ۱۷۷ - ۱۷۸).

نظریه دور کیم

«دور کیم، نظریه پردازی است که بیشترین تأثیر را بر جامعه شناسی دین داشته است» (شریعتی، ۱۳۸۳: ۲۰۱) «وی برای شناخت همه ادیان بشری، به ابتدایی ترین و ساده ترین صورت دین توجه می کند» (همیلتون، ۱۳۷۷: ۱۷۱) «او که توتسمیم را به عنوان نخستین صورت دینی در جوامع ابتدایی قلمداد می کند. معتقد بود که توتسم نمادی از خود کلان و ارزشها و سنتهای نمادینه شده آن است که برای حفظ و حراست از جامعه و تضمین ماندگاری و بقای آن باید مورد احترام و پرستش اعضا و آحاد آن قرار گیرد» (شجاعی زند، ۱۳۸۱: ۹۶).

«دور کیم، دین را به عنوان پدیداری صاحب معنا و کارکرد مستقل می داند. دین در قاموس وی، نظامی است از باورها و آیینها که بر تقلیل تقدس و روزمرگی ناظر است و در حیات جمعی مؤمنان متبلور.

دین، عبارتست از نظام هماهنگی از باورها و اعمال نسبت به چیزهای مقدس و امر مقدس،

بررسی میزان پایبندی مذهبی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار.....۷۵

عبارتست از هر چیزی که بیشتر به عنوان بخشی از دنیای ماورای طبیعی محسوب می‌شود تا دنیای معمولی؛ مانند چیزی که الهام بخش گناه، بی‌حرمتی و ترس عمیق است» (رابرتسون، ۱۳۷۲: ۳۳۳).

«او در تعریفش از دین به دو امر تأکید می‌کند: یکی وجود سمبلها و اشیاء مقدس و دوم ارتباط سمبلها و اشیاء مقدس با مراسمی است که از طریق سازمانهای دینی نظیر کلیسا سازمان می‌یابند» (گیدنز، ۱۳۶۳: ۷۱ - ۸۰).

«دورکیم با تمایزی که بین امر مقدس و نامقدس ایجاد می‌کند، دین را تعریف می‌کند و آن را یک نظام منسجمی از اعتقادات و اعمال مرتبط با امور مقدس می‌داند که از امور و پدیده‌های عادی متمایزند. این اعتقادات و اعمال، افرادی را که از نظر اعتقادی و رفتاری به آن وابسته هستند در یک اجتماعی اخلاقی واحد به نام کلیسا جمع می‌کند» (ویلیم، ۱۳۷۷: ۲۱ - ۲۳).

«بنابراین به بیان دورکیم، لازمه وجود دین، وجود امر مقدس است و سپس سازمان یافتن باورهای مربوط به امر مقدس و بالاخره وجود مراسم و مناسکی که به نحوی کم و بیش منطقی از باورها و عقاید ناشی شده‌اند.

به نظر او مهم‌ترین کارکرد مناسک دینی عبارتست از:

۱- یگانگی تعهد فرد ۲- ثبوت و ظهور مجدد عقاید و ارزشها ۳- منسجم کردن فرد در جمع.

همچنین اهمیت این مناسک در این است که با مشارکت افراد در آنها، قدرت اخلاقی جامعه افزایش یافته و در نتیجه انسجام و همبستگی اجتماعی حاصل می‌شود» (ویلیم، ۱۳۷۷: ۱۷۴).

«از نظر دورکیم، سرچشمه دین، خود جامعه است. این جامعه است که بعضی چیزها را شرعی و برخی دیگر را کفر آمیز می‌شناسد. از نظر دورکیم، جامعه و دین از یک گوهرند. دین همان شیوه‌ای است که جامعه از طریق آن، خودش را به صورت یک واقعیت اجتماعی غیرمادی متجلی می‌سازد» (ریترز، ۱۳۷۹: ۲۳).

از نظر دورکیم: «دین تنها یک سیستم عقاید نیست، بلکه قبل از هر چیزی سیستمی از نیروهاست. انسانی که زندگی مذهبی دارد، فقط انسانی نیست که دنیا در ذهنش این شکل یا آن شکل تصویر می‌شود و از آنچه دیگران از آن بی‌خبرند، اطلاع دارد؛ بلکه قبل از هر چیز، کسی است که در خود، قدرتی را احساس می‌کند که به طور معمول، فاقد آن است و وقتی که در حالت مذهبی نیست، احساسش نمی‌کند» (دورکیم، ۱۳۸۳: ۲۰۳).

«هاری آلپر^{۱۲} پژوهشگر دورکیم، چهار کارکرد عمده دین را از نظر دورکیم به عنوان نیروهای

اجتماعی انضباط بخشی، انسجام بخش، حیات بخش و خوشبختی بخش، طبقه بندی کرده است. آیین های مذهبی از طریق تحمیل انضباط بر نفس و قدری، خویشتن داری، انسانها را برای زندگی اجتماعی آماده می سازند.

تشریفات مذهبی، مردم را گرد هم می آورند و بدینسان، پیوندهای مشترکشان را دوباره تصدیق می کنند و در نتیجه همبستگی اجتماعی را تحکیم می بخشند. اجرایی مراسم مذهبی، میراث اجتماعی گروه را ابقا و احیا می کند و ارزشهای پایدار آن را به نسل های آینده انتقال می دهد. «از نظر دورکیم، احساس مذهبی یک پدیده موهوم و ساختگی نیست، چون اگر آن یک خطا و توهم محض بوده باشد، این قدر دوام نمی آورد» (شریعی، ۱۳۸۳: ۲۰۳).

«دورکیم می گوید: دین نه تنها، اطمینان و اعتماد خارج از حد در افراد ایجاد می کند، بلکه در رابطه با گروه و در تطابق افراد با جامعه نقش مهمی دارد. از این رو، فونکسیونل تازه ای برای دین قایل می شود و آن ایجاد اعتماد و اطمینان و سازگاری فرد با گروه و ارتباط آن با یکدیگر است. توجه کارکردی دورکیم این است که نقش و وظیفه دین، نه تنها در همبستگی اجتماعی، غیر قابل انکار است، بلکه در حل و فصل مشکلات اجتماعی، در ایجاد و یگانگی و در معنویتی که در جامعه به وجود می آورد، سخت اهمیت دارد. به علاوه دین، موجب ثبات استمرار و پایداری جامعه می شود.

دورکیم می گوید: یکی از خصوصیات امر اجتماعی این است که قبل از افراد و بعد از افراد وجود داشته و در میان نهاد اجتماعی، دین بیشتر از همه، این خصوصیات را واجد است. در نتیجه دین فونکسیونلی استمرار را در جوامع بشری از گذشته به آینده ایفا می کند که آن را تعمیم می دهد و این از خصوصیات فونکسیونلی دین ناشی می شود» (توسلی، ۱۳۷۹: ۲۲۶-۲۲۷)

«دورکیم همچنین معتقد است که غلیان عمومی و احساسات جمعی است که افراد را به سمت مناسک جمعی و حضور در این مناسک می کشاند. و صورتی که این مناسک به خود می گیرند و نتیجه ای که از این مناسک دینی جمعی حاصل می شود با آن چیزی که افراد شرکت کننده تصورش را می کنند، یکسان نیست» (ویل، ۱۳۷۷: ۱۸۰ - ۱۸۵).

رویکرد واخ به جامعه شناسی دین

«یواخیم واخ، عالم الهیات پروتستان، مورخ ادیان، جامعه شناسی دین، پدیدار شناسی دین و خلاصه کلام یکی از دانشمندان ممتاز در علم دین امروز است.

بررسی میزان پایبندی مذهبی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار.....۷۷

... وی وظیفه جامعه شناسی دین را تحقیق در تأثیرات متقابل دین و جامعه می‌دانست که شامل تأثیر دین بر صور و خصوصیات سازمان اجتماعی و تأثیر جامعه بر روابط اجتماعی درون یک دین است.

در اندیشه‌ی وی که واخ از دانش دین داشت، دین شامل جنبه نظری (فکری)، عملی (رفتاری) و نهادی (اجتماعی) می‌شد، واخ می‌کوشید که بگوید چگونه ارزشهای دینی، نهادهایی را بیانگر آن هستند، شکل می‌دهند.

«در دیدگاه واخ به وظیفه سیستماتیک و جامعه شناختی «دانش دین» دو کانون اصلی دارد:

۱- رابطه متقابل دین و جامعه ۲- مطالعه گروههای دینی.

نخستین کانون به آزمایش نیاز دارد (مقصود از آن نخست، آزمایش ریشه‌ها و کارکردهای جامعه شناختی اساطیر، آیین‌ها و آداب و سپس آزمایش کارکرد و اثر مهم دین بر جامعه از لحاظ جامعه شناختی است).

او همچنین بر ویژگی گروههای دینی در برابر صور دیگر تأکید داشت. واخ در بررسی گروههای دینی و به خصوص در بررسی انواع تفسیرهایی که این گروهها انجام می‌دهند، روش سنخ‌شناسانه را به کار گرفت. او در جامعه شناسی دین خود نیاز به همکاری دانش دین و علوم دیگر به خصوص علوم انسانی دیگر را گوشزد کرد. به این معنی جامعه شناسی دین کوششی بود برای پل زدن بین ورطه‌ی وی که هنوز بین مطالعه دین و علوم اجتماعی وجود دارد. با وجود این، هدف نهایی وی از مطالعه جامعه شناختی و سیستماتیک در دین به دست آوردن پیشینی جدید از روابط میان صور گوناگون بیان تجربه دینی مآلاً درک بهتر جنبه‌های گوناگون تجربه دین بوده است» (مجی، ۱۳۴۲: ۱۹۷-۱۹۸).

«تعلق خاطر اصلی واخ، بعد جهانی دین بود، زیرا او در جستجوی فهم اعمال و اعتقادات همه فرهنگها و ادیان بود. او بر آن بود که این طرح عملی و قابل اجراست، زیرا به طبیعت (و ذهن) مشترک انسانی قائل بود، امری که شایان دین همگانی ذاتی می‌شود.

وی معتقد بود که محقق باید از پیش در معرض امور دینی قرار گرفته و آن را حس و لمس کرده باشد، به نظر او عینیت سرد و خشک به دریافت تجربه دینی دیگران کمکی نمی‌کند. او مانند اسلاف بلا فصل خویش، تأکید داشت که دانشمند باید در بعد دینی خودش رشد یافته باشد (یعنی در موضع خود در قبال حقیقت نهایی).

آن چه در مورد واخ و اسلاف او مسلم است، این است که آنان کوشیدند ملاحظات صرفاً تاریخی دینها» مختلف را به سوی تمرکز بر ساختارهای تجربه دینی بکشانند.»
«پل جانسن^{۱۳} سه اثر اساسی در دین مشاهده می کند:

- ۱- امید فطری به بعضی ارزشها.
  - ۲- بستگی خود آگاه نسبت به نیروهایی که این ارزشها را حفظ می کند.
  - ۳- قبول یا عکس العملهایی که در او نمودار می شود که با کمک این نیرو این ارزشها را در خود استوار می سازد.
- یکی از اصول اساسی وضع دین، اعتقادی است که تقدیر وجود انسان برحسب تصادف نیست، بلکه نیرویی آن را معین ساخته است که می توان با آن میل یا اراده را اسناد داد.
- این تعریفها چندین عامل مهم دین را در بر دارد:
- ۱- عامل احساسی: اعتقاد به این که نیرو یا نیروهایی مقررات انسان را تحت اختیار دارند و احترام ارزشهای روحانی و مادی که مردم به آن نیازمندند، نتیجه این عقیده است.
  - ۲- عامل مربوط به تأثیرات و احساسات: احساس بستگی با این نیرو یا نیروها به طرق مختلفه.
  - ۳- عامل قبول: دین را اعمال و پذیرشها بیان می کند مانند این که نماز می خوانیم یا احکام اخلاقی را محترم می شماریم.
  - ۴- عامل اجتماعی: دین جامعه و اشکال اجتماعی را بیان می کند که در قلمرو آنها مردم، اعمال دسته جمعی را انجام می دهند برای اینکه ارزشهایی را که دین با آنان ارزانی می داد به دست آورند» (مجبی، ۱۳۴۲: ۳۷-۳۹).

رویکرد تاسترو به دین

- «تاسترو^{۱۴} می نویسد دین از سه چیز مرکب است:
- ۱- اعتراف به قدرت یا قدرتهایی که در حیطه اختیار ما هستند.
  - ۲- ادراک مقهوریت نسبت به این قدرت یا قدرتها
  - ۳- طلب ارتباط با این قدرت یا قدرتها.
- از این سه جز عبارت ذیل حاصل می شود:
- دین، اعتقادی است نظری به یک یا چند قوه مفارق از ما و مسلط بر ما نتیجه این اعتقاد چند امر است:

بررسی میزان پایبندی مذهبی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار..... ۷۹

۱- تشکیلات و قوانین معین ۲- اعمال مخصوص ۳- نظامات خاصی که ما را با این قوه مربوط و متصل می‌سازد.»

رویکرد اسپنسر به دین

«اسپنسر می‌نویسد: اگر کیفیت دین را خود تحقیق کنیم و عقاید و مراسم دین خود را فراموش کنیم و اندکی گذشته و آینده را در نظر بگیریم می‌توانیم بگوییم دین غوطه‌وری در دریای اسرار است.»

نظر علامه طباطبایی به دین

علامه طباطبایی در اثر معروف خود شیعه در اسلام تعریفی این چنین از دین ارائه می‌دهد: «کلیه اعمالی که انسانها در زندگی جمعی و شخصی در مسیر زندگی انجام می‌دهند و براساس یک نظم و ارتباط می‌باشد و تحت نظامی است که از آن تخطی نمی‌کند، در حقیقت از یک نقطه مشخص سرچشمه می‌گیرد و آن این است که انسان می‌خواهد یک زندگی سعادت‌مندانه داشته باشد که در آن می‌تواند کامروا بوده و نیازمندیهای خود را در جهت بقای وجود به طور کاملتری رفع نماید.

بنابراین مجموع اعتقادات انسانها در زمینه وجود انسانها و مقررات متناسب با این اعتقاد که در مسیر زندگی مورد عمل قرار می‌گیرد، دین نامیده می‌شود و اگر انشعابی در دین پدید آید، هر شعبه را مذهب می‌نامند» (طباطبایی، ۱۳۶۲: ۲۰۳).

«از نظر ایشان، نیاز انسان به دین یک امر ضروری است و رابطه این دو (دین و نیاز انسان) را چنین مطرح می‌کند: ۱- انسان یکی از اجزای جهان آفرینش است، ۲- دستگاه آفرینش برای انسان، ساختمان مخصوصی تهیه کرده است که زمینه ساز اعمال وی می‌باشد، ۳- مقتضیات تجهیزات وی، زندگی اجتماعی است، ۴- حیات انسانی، حیاتی است جاودان که با مرگ قطع نمی‌شود، ۵- انسان باید از راه و روشی در زندگی دنیوی پیروی کند که هم سعادت این سرا را تأمین کند و هم سعادت آن سرای جاویدان را، ۶- راه و روشی که این هدف را دنبال می‌کند، دین نامیده می‌شود» (نصری، ۱۳۷۹: ۱۳۰).

«علامه از زمره دانشمدانی است که دین را امری فطری می‌دانند. ایشان با توجه به آیه ۳۰ سوره رم، «پس روی را به سوی دین یکتا پرستی قرار ده و حق گرای باش، همان فطرتی که خدا مردم را بر آن آفریده است، آفرینش خدا را دگرگونی نیست این است دین استوار، ولی بیشتر مردم نمی‌دانند» فطری بودن دین را اثبات می‌کند و معتقد است که فطری بودن دین به معنای مطابق بودن محتوای آن با نظام خلقت است.

از نظر علامه، اهداف دین عبارتند از: سعادت انسان، اصلاح فطرت، تعادل قوای انسان و هماهنگی میان دنیا و آخرت و ماده و معنا. همچنین ایشان، هدف اصلی دین را در اصلاح حیات اجتماعی می‌داند و به تبع آن سعادت فردی انسانها را مطرح می‌کند، اما علامه دین را امری فردی نمی‌داند. بلکه او دین را در صحنه جامعه می‌پذیرد و در توجیه نظر خود، آیاتی را از قرآن می‌آورد، مانند آیه ۲ سوره آل عمران «ای مؤمنان صبر فردی و تحمل اجتماعی ورزیده و با همدیگر همکاری کنید و از خداوند پیروی کنید تا رستگار شوید»

از نظر علامه سعادت واقعی و کامل، جز در اجتماع سالم تحقق نمی‌پذیرد و از همین جاست که اسلام مبانی خود را بر پایه اجتماع بنا نهاده است (نصری، ۱۳۷۹: ۱۳۱-۱۳۵).

نظر استاد مطهری درباره دین

«پس از علامه طباطبایی در میان فلاسفه اجتماعی در ایران می‌توانیم از استاد مطهری نام ببریم. از نظر استاد مطهری، بشر هم از لحاظ فردی به دین نیازمند است و هم از لحاظ اجتماعی، دین از یک سو، پشتوانه اخلاق است و از سوی دیگر به عنوان ایدئولوژی می‌تواند پاسخگوی نیازهای دنیا و آخرت انسانها باشد.

انسانیت انسانها وابسته به دین است و اگر دین و ایمان نباشد، انسانیتی هم نخواهد بود و دین به ارزشهای ثابت اخلاقی قداست می‌بخشد.

همچنین ایشان در مورد دین اسلام معتقدند که کاملترین و جامع ترین دین، دین اسلام بوده و همین امر را رمز ختم نبوت می‌دانند.

استاد رمز خاتمیت و جاودانگی اسلام را هماهنگی با فطرت انسان می‌دانند. فطرت اساس همه تعالیم اسلام است و احتیاجات ثابت هم مبتنی بر نیازهای فطری انسان است» (نصری، ۱۳۷۹: ۱۳۹-۱۴۰)

فرضیه های تحقیق

- بین جنسیت دانشجویان و میزان پایبندی مذهبی آنان رابطه وجود دارد.
- بین گروه علمی دانشجویان و میزان پایبندی مذهبی آنان رابطه وجود دارد.
- بین پایگاه اقتصادی- اجتماعی و میزان پایبندی مذهبی آنان رابطه وجود دارد.
- بین میزان پایبندی دینی والدین و میزان پایبندی مذهبی دانشجویان رابطه وجود دارد.
- بین میزان بهادادن دانشگاه به مراسم عبادی با میزان پایبندی مذهبی دانشجویان رابطه وجود دارد.

روش تحقیق

روش اسنادی: با استفاده از کتابها، پایان نامه ها، مقالات، اسناد، مطالب درج شده در اینترنت و

بررسی میزان پایبندی مذهبی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار..... ۸۱

سایتهای خاص این بحث و استفاده از نظر اساتید و صاحبان نظر.

روش میدانی: با مشاهده جامعه آماری و مصاحبه با برخی افراد

جامعه آماری

تعاریف متعددی از جامعه آماری ارائه شده است. اما به این تعریف منصورفر بسنده می کنیم که: «مجموعه اشیاء یا نمودهایی را که یک یا چند صفت مشترک داشته باشند و یکجا در نظر گرفته شوند، جامعه آماری می نامند (منصورفر، ۱۳۷۶: ۲). با توجه به این تعریف، جامعه آماری این تحقیق تمامی دانشجویان دختر و پسر دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار که در سال تحصیلی ۸۷-۸۸ تعداد ۷۸۳۶ نفر می باشند.

تعیین حجم نمونه

جهت تعیین حجم نمونه از فرمول نمونه گیری کوکران استفاده شده است: نمونه مورد بررسی ۲۵۰ نفر دانشجوی

$$\frac{7836 * 3.84 * 0.16}{7836 * 0.0025 + 3.84 * 0.16} = 238 \approx 250$$

روش نمونه گیری

پس از مشخص شدن حجم نمونه، با استفاده از نمونه گیری طبقاتی متناسب و با توجه به تعداد دانشجویان بر حسب جنس و گروه علمی، تعداد نمونه به نسبت و با استفاده از فرمول (تعداد نمونه $\times \frac{n}{N}$) بین واحدهای تعیین شده، تخصیص داده شده است. مطابق با این فرمول، n برابر تعداد دانشجویان واحدهای مورد نظر و N تعداد کل دانشجویان می باشد.

بعد از تعیین و تخصیص نمونه به هر واحد از طریق نمونه گیری تصادفی ساده نسبت به جمع آوری اطلاعات از طریق پرسشنامه اقدام شده است

اعتبار و روایی ابزار اندازه گیری

مفهوم اعتبار به این سؤال پاسخ میدهد که ابزار اندازه گیری تا چه حد خصیصه مورد نظر را می سنجد. بدون آگاهی از اعتبار ابزار اندازه گیری نمی توان به دقت داده های حاصل از آن اطمینان داشت (سرمد و دیگران، ۱۳۸۲: ۱۷۰). در پرسشنامه این تحقیق، ما از بین اعتبارهای موجود به اعتبار محتوی اشاره می کنیم زیرا «ویژگی ساختاری ابزاری است که همزمان با تدوین آزمون با آن سنجیده می شود. اعتبار محتوی به قضاوت داوران بستگی دارد. از این رو، اعتبار محتوی یک آزمون، معمولاً توسط افراد متخصص در موضوع مورد مطالعه تعیین می شود (سرمد و دیگران، ۱۳۷۶: ۱۷۱) در نتیجه، اعتبار

پرسشنامه‌ها از طریق اعتبار محتوی سنجیده شده است، به این صورت که تک تک سؤالات آزمون با مطالعه و بررسی منابع مختلف از جمله پرسشنامه های استاندارد قبلی که توسط محققان قبلی (داخلی - خارجی) مورد استفاده قرار گرفته است و سپس با استفاده از نظرات اساتید محترم راهنما، مشاور داور، اعتبار آنها مورد سنجش قرار گرفته است.

پایایی (قابلیت اعتماد): «یکی از ویژگیهای فنی ابزار اندازه گیری است مفهوم یاد شده با این امر سرو کار دارد که ابزار اندازه گیری در شرایط یکسان تا چه اندازه نتایج یکسانی به دست می دهد» با توجه به ضریب آلفایی کرونباخ از سؤالات پرسشنامه بر اساس آزمونهای آماری *Spss*، ضریب ۸۷.۱ که پایایی قابل قبولی را می رساند، به دست آمد. بنابراین با اعتماد به پرسشها، پرسشنامه ها در بین دانشجویان توزیع شد.

روشهای آماری تحقیق

برای تحلیل داده ها و پاسخگویی به سؤالات تحقیق از انواع روشهای آمار توصیفی و استنباطی بهره بردیم. «روشهای آماری توصیفی برای تشریح وضعیت نمونه استفاده می شود (اسدی، ۱۳۵۸، ص ۱۰۰) اما در تحلیل داده ها و اثبات یا رد بیشتر فرضیه ها از روشهای آماری استنباطی استفاده کردیم در این تحقیق از فرمول میانگین بهره بردیم و به منظور مقایسه میزان پایداری به دین و دینداری در بین دانشجویان دختر و پسر از آزمون *F* استفاده کردیم برای سنجش فرضیه های دیگر نیز از آزمونهای χ^2 و *Anova* بهره بردیم. «آزمون *F* به ما این توانایی را میدهد که میانگین تمام جامعه های فرد یا (گروهها) را یکجا آزمون نماییم» (منصورفر، ۱۳۷۶: ۲۰۹).

«مهمترین آزمون ناپایداری، آزمون (χ^2) است. و پایه این آزمون بررسی فراوانیهای مشاهده شده که در طرحهای تحقیقاتی جمع آوری شده‌اند با فراوانی مورد انتظار است» (منصورفر، ۱۳۷۶: ۲۲۴).

یافته های تحقیق

جنسیت پاسخگویان

جدول شماره (۱) توزیع فراوانی پاسخگویان به تفکیک جنسیت

پاسخگویان				جنسیت
درصد تجمعی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۴۳.۲	۴۳.۲	۴۳.۲	۱۰۸	دختر
۱۰۰	۵۸.۸	۵۸.۸	۱۴۲	پسر
	۱۰۰	۱۰۰	۲۵۰	جمع کل

بررسی میزان پایبندی مذهبی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار..... ۸۳

از کل جامعه پژوهش ۱۴۲ نفر ۵۶/۸ درصد را مردان و ۱۰۸ نفر ۴۳/۲ درصد را زنان تشکیل می دهند

پایبندی مذهبی پاسخگویان:

بررسی توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب پایبندی مذهبی آنها نشان می دهد که بیشتر پایبندی مذهبی پاسخگویان بالا است و بقیه به ترتیب دارای پایبندی پایین و متوسط هستند. اما در کل تفاوت در پایبندی مذهبی دانشجویان تفاوت بسیاری باهم ندارند. به طور کلی ۲۸ درصد پایبندی پایین، ۳۰ درصد پایبندی متوسط و ۳۲ درصد پایبندی بالا دارند و ۱۰ درصد نیز جواب مشخصی به این متغیر ندادند.

جدول شماره (۲) توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب پایبندی مذهبی آنها

پاسخگویان			پایبندی مذهبی دانشجویان	
درصد تجمعی	درصد معتبر	درصد	فراوانی	
۳۱.۱	۳۱.۱	۲۸	۷۰	پایین
۶۴.۴	۳۳.۳	۳۰	۷۵	متوسط
۱۰۰	۳۵.۶	۳۲	۸۰	بالا
	۱۰۰	۹۰	۲۲۵	مجموع پاسخها
		۱۰	۲۵	مفقوده
		۱۰۰	۲۵۰	مجموع

آزمون فرضیه ها

تحلیل رابطه پایگاه اقتصادی- اجتماعی دانشجویان با میزان پایبندی مذهبی آنان
فرضیه اول از این قرار است که: بین پایگاه اقتصادی- اجتماعی- دانشجویان و پایبندی مذهبی آنان رابطه وجود دارد.

سنجش اثر پایگاه اقتصادی- اجتماعی دانشجویان با پایبندی مذهبی آنان نشان می دهد که بین پایگاه اقتصادی- اجتماعی دانشجویان و پایبندی مذهبی آنان رابطه معنی داری وجود دارد؛ چون همانطور که در جدول مربوطه مشاهده می شود (Sig = 0/003) از ۰/۰۵ کوچکتر است.

جدول شماره (۳) توزیع پابندی مذهبی دانشجویان برحسب پایگاه اقتصادی- اجتماعی آنان

مجموع		بالا		متوسط		پایین		پایگاه اقتصادی- اجتماعی
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۲۴	۵۹	۲۹	۲۹	۲۳	۱۸	۱۷	۱۲	پابندی مذهبی دانشجویان
								ضعیف
۳۶	۹۰	۳۷	۳۷	۳۸	۳۰	۳۳	۲۳	متوسط
۴۰	۱۰۱	۳۴	۳۴	۴۰	۳۲	۵۰	۳۵	قوی
۱۰۰	۲۵۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۸۰	۱۰۰	۷۰	مجموع
<i>Anova = ۲/۴۲۴</i> و								<i>Sig = ۰/۰۰۳</i>

در جدول فوق مشاهده شد که از کلیه پاسخ گویان در پابندی مذهبی ضعیف، ۱۷ درصد دارای پایگاه اقتصادی- اجتماعی پایین، ۲۳ درصد جزء طبقه متوسط و ۲۹ درصد نیز دارای پایگاه اقتصادی- اجتماعی بالا هستند. و در مجموع ۲۴ درصد پاسخ گویان در کلیه پایگاه‌های اقتصادی- اجتماعی (پایین، متوسط و بالا) دارای پابندی ضعیف هستند. بر این اساس پاسخ گویانی که دارای پایگاه اقتصادی- اجتماعی بالا هستند بیشترین امتیاز را در پابندی ضعیف داشتند. توضیح اینکه دانشجویان با پایگاه اقتصادی- اجتماعی بالا از دیگران در پایگاه اقتصادی، اجتماعی متوسط و پایین پابندی کمتری به مذهب دارند. در پابندی مذهبی متوسط ۳۳ درصد پاسخ گویان در پایگاه اقتصادی اجتماعی پایین و ۳۸ درصد در پایگاه متوسط و ۳۷ درصد در پایگاه بالا هستند و در مجموع ۳۶ درصد پاسخ گویان در پایگاه‌های اقتصادی- اجتماعی (پایین، متوسط و بالا) دارای پابندی متوسط هستند و این بدان معناست افرادی که دارای پایگاه اقتصادی اجتماعی متوسط هستند نسبت به پاسخ گویان با پایگاه اقتصادی- اجتماعی پایین و بالا دارای پابندی متوسط به مذهب هستند. در رده دوم پاسخ گویان با پایگاه اقتصادی- اجتماعی بالا و سپس متوسط قرار می گیرند.

و بالاخره در پابندی مذهبی قوی، ۵۰ درصد با پایگاه اقتصادی- اجتماعی پایین، ۴۰ درصد در پایگاه متوسط، ۳۴ درصد با پایگاه بالا هستند. نتیجه این که افرادی که دارای پایگاه پایین تری دارند پابندی بیشتری به دین دارند.

نتیجه کلی این جدول بر این اساس است که دانشجویان با پایگاه اقتصادی- اجتماعی پایین پابندی بالاتری به مذهب دارند. دانشجویان در پایگاه اقتصادی- اجتماعی متوسط پابندی متوسط به مذهب دارند و دانشجویان با پایگاه بالا دارای پابندی پایین به مذهب هستند. از Sig بدست آمده

بررسی میزان پایبندی مذهبی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار..... ۸۵

جدول به این نتیجه می‌رسیم که $0/03 > 0/05$ است؛ بنابراین فرض صفر H_0 که عدم وجود رابطه معناداری بین دو متغیر پایبندی مذهبی دانشجویان و پایگاه اقتصادی-اجتماعی را نشان می‌دهد مورد تأیید قرار نگرفته است. بنابراین این فرضیه مورد تأیید واقع شده است.

تحلیل رابطه جنسیت دانشجویان با پایبندی مذهبی آنان

سنجش اثر جنسیت دانشجویان با میزان پایبندی مذهبی آنان نشان می‌دهد که بین جنسیت دانشجویان و پایبندی مذهبی آنان رابطه معنی‌داری وجود دارد؛ همانطور که در جدول مربوطه مشاهده می‌کنیم (Sig = 0/000) از $0/05$ کوچکتر است. با دقت در جدول زیر متوجه می‌شویم که میزان پایبندی مذهبی دختران دانشجویان از پسران بیشتر است.

جدول شماره (۴) توزیع پایبندی مذهبی دانشجویان بر حسب جنسیت آنان

مجموع		پسر		دختر		جنسیت
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	
پایبندی مذهبی دانشجویان						
ضعیف		۸۰	۴۳	۶۱	۱۹	۱۹
متوسط		۷۱	۳۲	۴۵	۲۶	۲۶
قوی		۹۱	۲۵	۳۶	۵۵	۵۵
مجموع		۲۴۲	۱۰۰	۱۴۲	۱۰۰	۱۰۰
$Chi-sqr = 29/668$ و $Sig = 0/001$						

یافته‌های جدول فوق نشان می‌دهد که ۱۹ درصد دختران دارای پایبندی ضعیف، ۲۶ درصد دارای پایبندی متوسط و ۵۵ درصد نیز دارای پایبندی قوی به مذهب دارند. در گروه دختران بیشتر آنان پایبندی قوی، سپس متوسط و در پایان ضعیف دارند و در بین پسران ۴۳ درصد پایبندی ضعیف، ۳۲ درصد پایبندی متوسط و ۲۵ درصد پایبندی قوی به مذهب دارند. و این تفسیر مبنی بر این است که دختران پایبندی بیشتری به مذهب دارند و پسران پایبندی کمتر، در مجموع ۳۳ درصد پاسخگویان پایبندی ضعیف، ۲۹ درصد پایبندی متوسط و ۳۸ درصد پایبندی قوی به مذهب دارند و معنی این سخن آن که در کل پایبندی دانشجویان به مذهب است. نتایج به دست آمده از جدول و هم آزمون آماری نشان می‌دهد که این فرضیه مورد تأیید قرار گرفته و فرض صفر رد می‌شود.

گروه علمی دانشجویان و پایبندی مذهبی آنان :

سنجش اثر گروه علمی دانشجویان با پایبندی مذهبی آنان نشان می‌دهد که بین گروه علمی دانشجویان و پایبندی مذهبی آنان رابطه معنی‌داری وجود ندارد؛ چون همانطور که در جدول مربوطه مشاهده می‌شود (Sig = 0/384) از $0/05$ بزرگتر است.

جدول شماره (۵) توزیع پایبندی مذهبی دانشجویان برحسب گروه علمی آنان

گروه علمی	علوم انسانی		علوم پایه		علوم کشاورزی		علوم فنی و مهندسی		علوم دامپزشکی		مجموع
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
پایبندی مذهبی دانشجویان											
ضعیف	۳۳	۴۱	۲	۲۵	۶	۲۹	۳۲	۲۹	۵	۲۵	۳۳
متوسط	۲۶	۳۳	۲	۲۵	۱۰	۴۸	۳۹	۳۶	۹	۴۵	۳۶
قوی	۲۱	۲۶	۴	۵۰	۵	۲۳	۳۸	۳۵	۶	۳۰	۳۱
مجموع	۸۰	۱۰۰	۸	۱۰۰	۲۱	۱۰۰	۱۰۹	۱۰۰	۲۰	۱۰۰	۲۳۸
$Chi-square=۳/۱۱۰$ و $Sig=۰/۱۲۵$											

با توجه به نتایج به دست آمده از جدول فوق در پایبندی ضعیف دانشجویان ۴۱ درصد در گروه علمی علوم انسانی، ۲۵ درصد علوم پایه و ۲۹ درصد علوم کشاورزی، ۲۹ درصد علوم فنی و مهندسی و ۲۵ درصد علوم دامپزشکی مشغول به تحصیل هستند و در مجموع ۳۳ درصد پاسخگویان پایبندی ضعیفی به مذهب دارند. در گرایش متوسط ۳۳ درصد در گروه علمی علوم انسانی، ۲۵ درصد علوم پایه و ۴۸ درصد علوم کشاورزی، ۳۶ درصد علوم فنی و مهندسی ۴۵ درصد علوم دامپزشکی تحصیل می کنند و از بین پاسخگویان ۳۶ درصد پایبندی متوسطی به مذهب دارند. در سطح قوی پایبندی به مذهب ۲۶ درصد در گروه علمی علوم انسانی، ۵۰ درصد علوم پایه و ۲۳ درصد علوم کشاورزی، ۳۵ درصد علوم فنی و مهندسی و ۳۰ درصد علوم دامپزشکی تحصیل می کنند و در مجموع ۳۱ درصد دانشجویان پایبندی قوی به مذهب دارند.

نتایج به دست آمده از آزمون آماری نشان می دهد که رابطه معنی دار بین گروه علمی و پایبندی به مذهب نیست. بنابراین فرض صفر مورد تأیید قرار گرفته و این فرضیه به اثبات نمی رسد.

تحلیل رابطه پایبندی دینی والدین دانشجویان با پایبندی مذهبی آنان
 سنجش اثر پایبندی دینی والدین دانشجویانی با پایبندی مذهبی آنان نشان می دهد که بین پایبندی دینی والدین دانشجویان و پایبندی مذهبی آنان رابطه معنی داری وجود دارد؛ همانطور که در جدول مربوطه مشاهده می کنیم (Sig = 0/002) از ۰/۰۵ کوچکتر است. این اختلاف در طبقه بالای پایبندی دینی والدین و مقایسه آن با طبقات دیگر کاملاً محسوس است؛ یعنی هرچه پایبندی دینی والدین قوی تر باشد، پایبندی مذهبی دانشجویان نیز قوی تر می شود.

بررسی میزان پایبندی مذهبی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار..... ۸۷

جدول شماره (۶) توزیع پایبندی مذهبی دانشجویان برحسب پایبندی دینی والدین آنان

مجموع		قوی		متوسط		ضعیف		پایبندی دینی والدین	
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد		
۳۶	۸۹	۲۵	۳۰	۴۱	۲۹	۵۰	۳۰	پایبندی مذهبی دانشجویان	
۲۸	۷۱	۲۴	۲۹	۳۱	۲۲	۳۳	۲۰	ضعیف	
۳۶	۹۰	۵۱	۶۱	۲۸	۱۹	۱۷	۱۰	متوسط	
۱۰۰	۲۵۰	۱۰۰	۱۲۰	۱۰۰	۷۰	۱۰۰	۶۰	قوی	
Anova= ۹/۰۰۸				و				Sig= ۰/۰۰۲	

همانطور که در جدول فوق می بینیم، در پایبندی ضعیف دانشجویان، پایبندی دینی والدین ۵۰ درصد ضعیف، ۴۱ درصد متوسط و ۲۵ درصد پایبندی والدین قوی است و در پایبندی متوسط والدین دانشجویان، ۳۳ درصد والدین پایبندی ضعیف، ۳۱ درصد پایبندی متوسط و ۲۴ درصد گرایش قوی دارند و در پایبندی قوی والدین دانشجویان، ۱۷ درصد والدین دارای پایبندی ضعیف، ۲۷/۳ درصد پایبندی متوسط و ۴۹/۲ درصد پایبندی قوی هستند. نتایج این جدول نشان می دهد پایبندی مذهبی دانشجویان تحت تأثیر پایبندی دینی والدین است.

نتایج حاصل از آزمون آماری نیز این توضیحات را تأیید می کند. بر این اساس، فرضیه حاضر تأیید می شود و به اثبات می رسد.

تحلیل رابطه میزان بها دادن دانشگاه به مراسم عبادی با پایبندی مذهبی آنان:

سنجش اثر میزان بهادادن دانشگاه به مراسم عبادی با پایبندی مذهبی آنان نشان می دهد که بین میزان بهادادن دانشگاه به مراسم عبادی و پایبندی مذهبی آنان رابطه معنی داری وجود ندارد؛ چون همانطور که در جدول زیر مشاهده می کنیم (Sig= 0/000) از ۰/۰۵ کوچکتر است.

جدول شماره (۷) توزیع پایبندی مذهبی دانشجویان برحسب میزان بها دادن دانشگاه به مراسم عبادی

مجموع		بالا		متوسط		پایین		میزان بها دادن دانشگاه به مراسم عبادی	
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد		
۲۰	۵۰	۲۳	۲۵	۱۹	۱۵	۱۷	۱۰	پایبندی مذهبی دانشجویان	
۳۰	۷۴	۲۷	۳۰	۳۳	۲۶	۳۰	۱۸	ضعیف	
۵۰	۱۲۶	۵۰	۵۵	۴۹	۳۹	۵۳	۳۲	متوسط	
۱۰۰	۲۵۰	۱۰۰	۱۱۰	۱۰۰	۸۰	۱۰۰	۶۰	قوی	
Anova= ۹/۰۲۱				و				Sig= ۰/۰۰۰	

داده های جدول فوق نشان می دهد: در صورتیکه پایبندی دانشجویان به مذهب ضعیف بوده است. ۱۷ درصد بها دادن دانشگاه به مراسم عبادی پایین، ۱۹ درصد متوسط و ۲۳ درصد قوی ارزیابی شده است. در سطح پایبندی متوسط دانشجویان به مذهب ۳۰ درصد به مذهب، در سطح پایین بها

داده شده است، ۳۳ درصد متوسط و ۲۷ درصد نیز بالا. و بالاخره در حالیکه دانشجویان به مذهب پابندی قوی داشته‌اند، ۵۳ درصد بها دادن دانشگاه به مراسم عبادی پایین، ۴۹ درصد متوسط و ۵۰ درصد نیز بالا بوده است. همانطور که مشاهده می‌کنیم بین میزان بها دادن دانشگاه به مراسم عبادی و پابندی مذهبی دانشجویان رابطه معنی دار وجود دارد. نتایج حاصل از آزمون آماری برای این فرضیه نیز، بررسیهای ما را مورد تأیید قرار می‌دهد. بنابراین فرض صفر رد و فرض ادعا تأیید می‌شود.

نتیجه گیری

مارکس دین را به عنوان رونما، متأثر از اقتصاد به عنوان زیربنا دانسته است و به نظر او بین اعتقادات، باورداشتهای، علایق و اعمال مذهبی و طبقه اجتماعی پیوندی وجود دارد. نتایج حاصل از فرضیه اول نشان می‌دهد که رابطه پایگاه اقتصادی - اجتماعی و پابندی مذهبی تأیید است با نظر مارکس همخوانی دارد. از طرفی به نظر وبر همانطور که شجاعی زند (۱۳۸۴) عنوان کرده است. نظر وبر در مورد گرایش دینی و رابطه آن با منزلت اجتماعی افراد، فقط یک بنیان نظری را در اختیار ما قرار می‌دهد. که موجب تقویت فرضیه تأیید شده فوق می‌باشد. در این تحقیق با توجه به نظر شجاعی زند از مدل چندبعدی گلاک و استارک بهره بردیم. که توانستیم بین پایگاه اقتصادی - اجتماعی و پابندی مذهبی بیابیم. اما در نظریه کارکردی به همان وحدتی که مدنظر استنلی دیتزن بود در بین دانشجویان رسیدیم، همچنین بین جنسیت دانشجویان و پابندی مذهبی رابطه وجود دارد. سطح اطمینان بیش از ۹۹ درصد نشان می‌دهد که دختران نسبت به پسران پابندی بیشتری به مذهب دارند. اگر به زندگی پیامبران و پیروان آنها نظر کنیم، می‌بینیم همیشه اولین پیروان پیامبران زنان بوده‌اند که برخی روانشناسان دلیل آن را عاطفی و احساسی بودن جنس زن میدانند و برخی دیگر - به خصوص گروهی از عرفا - سطح قوی ارتباط زنان با عوالم معنوی را دلیل اساسی می‌دانند؛ به هر حال دختران نسبت به پسران بیشتر به مذهب پایبند هستند

در آزمون فرضیه‌ها دیدیم که بین گروه علمی و پابندی به مذهب رابطه وجود ندارد، یعنی آموزشهای تحصیلی تأثیری بر پابندی به مذهب ندارد و هیچ تفاوتی بین دانشجویان گروه های مختلف علمی در دانشگاه وجود ندارد

نتایج نشان داد که بین گرایش دینی والدین و میزان پابندی دانشجویان به مذهب رابطه وجود دارد. فرزندان در خانواده چشم به دنیا می‌کشایند و تا حدود ۶ سالگی همراه همیشگی آنان خانواده و به

بررسی میزان پایبندی مذهبی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار..... ۸۹

خصوص پدر و مادر هستند، بنابراین در تمام مسائل فرهنگی و مذهبی و دینی از آنها متأثر هستند و خانواده جزء لاینفک زندگی وی می‌باشد. کودک در خانواده از خدا می‌شنود، عبادات پدر و مادر را می‌بیند و گاهی همراه آنان در مراسم عبادی شرکت می‌کند و گاهی یکی از مراسم عبادی در منزل آنها انجام می‌شود. او هر ساله شاهد یک ماه روزه‌داری خانواده است هر روز شاهد نمازهای یومیه آنان است و حداقل سالی یکبار شاهد مراسم عزاداری امام حسین است و به قول برخی دینداران اگر دین و اعتقاد را از مردم بگیریم، چیزی برای آنها باقی نمی‌ماند.

پی نوشت ها

1. Religere	8. Louvain
2. Rudolf otto	9. Hautar
3. Religion	10. Francis and Caorter
4. Gabriel. Lebras	11. David Dressler
5. Jean Remy	12. Harry Alper
6. Liliane vaye	13. Pall E. Johnson
7. S. Burgalassi	14. Tastraw

منابع

۱. افروغ، عماد (۱۳۷۳). **دین و قشربندی اجتماعی**. تهران: نشر راهبرد.
۲. الیاده، میرچا (۱۳۷۵). **فرهنگ و دین**. ترجمه هیأت مترجمان زیر نظر بهالالدین خرمشاهی، تهران: [بی نا].
۳. بختیاری، محمدعزیز و حسامی (۱۳۸۳). **نظریه‌های اجتماعی دین**. قم: انتشارات مرکز آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
۴. توسلی، غلامعباس (۱۳۸۰). **جامعه‌شناسی دین**. تهران: انتشارات سخن.
۵. _____ (۱۳۷۹). **روشنفکری اندیشه دینی**. تهران: انتشارات قم.
۶. جیمز، ویلیام (۱۳۷۹). **دین و روان، مذهب از دیدگاه جامعه‌شناسی**. ترجمه مهدی قائمی. تهران: نشر کتب.
۷. دورکیم، امیل (۱۳۸۳). **صور ابتدایی حیات دینی**. ترجمه باقر پرهام. تهران: نشر مرکز.
۸. رابرتسون، یان (۱۳۷۲). **درآمدی بر جامعه**. ترجمه حسین بهروان. چاپ اول، مشهد: آستان قدس رضوی.
۹. رفیع پور، فرامرز (۱۳۸۰). **توسعه و تضاد**. تهران: انتشارات مرکز سهامی انتشار.
۱۰. _____ (۱۳۷۹). **کندوکاوها و پنداشت‌ها**. تهران: شرکت سهامی انتشار.
۱۱. ریتزر، جورج (۱۳۷۹). **نظریه‌های جامعه‌شناسی**. ترجمه احمدرضا غروی‌زاد. تهران: نشر ماجد، چاپ اول.
۱۲. سراج‌زاده، حسین (۱۳۷۷). **نگرش‌ها و رفتارهای دینی نوجوانان تهران. نمایه پژوهش** شماره ۱۰، ۹.
۱۳. سراج زاده، سیدحسین (۱۳۷۵). **بررسی رابطه دین‌داری و بزهکاری دانش‌آموزان دبیرستان‌های تهران**. اداره کل آموزش و پرورش استان تهران.
۱۴. سرمد، زهره؛ حجازی، عباس؛ واله حجازی (۱۳۷۶). **روش‌های تحقیق در علوم رفتاری**. تهران: نشر آگه.
۱۵. شجاعی‌زند، علیرضا (۱۳۸۱). **دین، جامعه و عرفی شدن**. تهران: نشر مرکز.
۱۶. شجاعی‌زند، علیرضا (۱۳۸۴). **مدلی برای سنجش دینداری در ایران. مجله جامعه‌شناسی ایران**. شماره یک، دوره ششم، صص ۳۴ تا ۶۶.
۱۷. شریعتی، علی (۱۳۵۶). **جامعه‌شناسی ادیان**. تهران: بی‌نا.

۹۰..... پژوهش نامه علوم اجتماعی ، سال سوم، شماره سوم، پاییز ۱۳۸۸

۱۸. _____ (۱۳۸۳). جهان‌بینی و ایدئولوژی. تهران: نشر مونا.
۱۹. شریفی، طاهر (۱۳۸۲). بررسی دیدگاه‌های مطرح در جامعه‌شناسی دین (وبر و دورکیم). پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی، دانشگاه تهران دانشکده علوم اجتماعی.
۲۰. شجاعی زند، علی رضا (۱۳۸۰). **دین جامعه و عرفی شدن**. تهران: نشر مرکز، چاپ اول.
۲۱. طالبان، محمدرضا (۱۳۸۲). «افول دین‌داری و معنویت در ایران: توهم یا واقعیت». **فصلنامه حوزه و دانشگاه**، سال نهم، شماره ۳۵.
۲۲. _____ (۱۳۷۸). خانواده، دانشگاه و جامعه‌پذیری دینی جوانان (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه تهران). پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی، دانشگاه تهران.
۲۳. _____ (۱۳۷۹). بررسی تجربی دین‌داری نوجوانان کشور، گزارش پژوهشی، معاونت پرورشی وزارت آموزش و پرورش.
۲۴. _____ (۱۳۸۳). سنجش دینداری جوانان. **نمایه پژوهش**، ش ۷ و ۸.
۲۵. طباطبایی، علامه محمدحسین (۱۳۶۲). **شیعه در اسلام**. قم: انتشارات تبلیغات اسلامی.
۲۶. علیرضا، عبدالرضا... و دیگران (۱۳۷۵). **جامعه‌شناسی معرفت**، قم: انتشارات حوزه و دانشگاه.
۲۷. غیاثوند، احمد (۱۳۸۰). بررسی فرایند جامعه‌پذیری دینی جوانان (مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه تهران). پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته جامعه‌شناسی، دانشگاه تهران.
۲۸. فنایی، ابوالقاسم (۱۳۷۲). **انتظار بشر از دین**. تهران: نشریه نقد و نظر.
۲۹. کاظمی، عباس‌و فرجی، مهدی (۱۳۸۱). بررسی رابطه‌ی استفاده از اینترنت و ماهواره با وضعیت دینداری دانش‌آموزان و دانشجویان، مرکز تحقیقات، مطالعات و سنجش برنامه‌های صدا و سیما، تهران.
۳۰. _____ (۱۳۸۵). **بررسی سنجش‌های مرتبط با دین در ایران**. تهران: سازمان تبلیغات اسلامی،
۳۱. گیدنز، آنتونی (۱۳۶۳). دورکیم. ترجمه یوسف ابادری. تهران: انتشارات خوارزمی.
۳۲. _____ (۱۳۸۱). **جامعه‌شناسی**. ترجمه منوچهر صبوری. تهران: انتشارات نی، چاپ هشتم.
۳۳. گی‌روشه (۱۳۷۷). **جامعه‌شناسی تالگوت پارسونز**. ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر. تهران: انتشارات تبیان.
۳۴. محبی، منوچهر (۱۳۴۲). **بنیاد دین و جامعه‌شناسی**. تهران: انتشارات کتابفروشی زواره.
۳۵. محمودی، مه‌ری (۱۳۷۸). رابطه قشربندی اجتماعی و رفتارهای دینی در تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی دانشگاه تربیت مدرس.
۳۶. محسنی، منوچهر (۱۳۷۵). **مقدمات جامعه‌شناسی**. تهران: چاپ نیل، نشر دوران.
۳۷. مطهری، مرتضی (بی تا). **فطرت**. تهران: انجمن اسلامی دانشجویان مدرسه عالی، ساختمان ۳۶۱.
۳۸. _____ (بی تا). **نهضت‌های اسلامی در صد ساله اخیر** (بی جا).
۳۹. ملکی، امیر (۱۳۷۵). بررسی رابطه پایگاه اقتصادی-اجتماعی خانواده با گرایش‌های ارزشی نوجوانان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس.
۴۰. منصورفر، کریم (۱۳۷۶). **روش‌های آماری**. چاپ چهارم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۴۱. مولو، کیهان (۱۳۷۲). بررسی عقاید مذهبی دانشجویان دانشگاه آنگارا. ترجمه غلامرضا غفاری. **فرهنگ توسعه**. شماره ۲۸.
۴۲. نصر، سیدحسن (۱۳۷۳). **جوان مسلمان و دنیای متجدد**. ترجمه مرتضی اسعدی. تهران: چاپ هما.

بررسی میزان پایبندی مذهبی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار..... ۹۱

۴۳. نصری، عبدا... (۱۳۷۹). **انتظار بشر از دین**. تهران: انتشارات مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه.
۴۴. وبر، ماکس (۱۳۷۱). **اخلاق پروتستان و روح سرمایه‌داری**. ترجمه عبدالمعبود انصاری. تهران: انتشارات سمت.
۴۵. ویلم، ژان پل (۱۳۷۸). **جامعه‌شناسی ادیان**. ترجمه عبدالرحیم گواهی. تهران: نشر تیان.
۴۶. همیلتون، مکلم (۱۳۷۷). **جامعه‌شناسی دین**. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: مؤسسه فرهنگی انتشاراتی تیان.
۴۷. _____ (۱۳۸۱). **جامعه‌شناسی دین**. ترجمه محسن ثلاثی. مؤسسه فرهنگی انتشاراتی تیان، چاپ دوم.
۴۸. یونگ کارل گوستا (۱۳۸۲). **روانشناسی و دین**. ترجمه فواد روحانی. تهران: شرکت انتشارات علمی فرهنگی چاپ سوم.

Archive of SID